24.01.23р. 05гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Розділові знаки у простих реченнях, ускладнених вставними словами й реченнями

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою: moshev2020@icloud.com

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

- ***Перегляньте навчальне відео.*** Розділові знаки в реченнях зі вставними компонентами
  https://www.youtube.com/watch?v=fH_TC7n29h0

Вставними називаються слова, словосполучення й речення, які слугують для вираження модальних значень чи оцінки висловленого: вірогідності, упевненості (ствердження) чи сумніву, вказівки на те, кому належить висловлена думка.

Вставні слова і речення не пов'язуються ні сурядним, ні підрядним зв'язком з іншими членами речення, у якому вони вживаються: *А **може,** він і сам у цьому винний? У чомусь винні завжди ми самі* (Л. Костенко).

Усі мовні засоби в реченні виконують одночасно смислову й стилістичну функцію. Щоб розкрити стилістичну роль вставних слів, словосполучень і речень, потрібне достатнє осмислення змісту й форми всього речення в контексті сусідніх речень або й усього тексту.

У простих реченнях мовець навіть у межах не дуже розгорнутого висловлення використовує вставні слова як засоби вираження суб'єктивної модальності: впевненості, сумніву, слушності висловлюваної думки або применшення її категоричності, обов'язковості, емоційної оцінки повідомлюваного факту.

Своєрідний стилістичний ефект може бути створений і повторенням вставного слова чи сполучення слів в одному реченні.

Граматична своєрідність вставленості найбільше виявляється в інтонуванні вставних слів, сполучень: у більшості випадків вони промовляються прискорено, виділяються в мовленні тривалою паузою.

До вставленості частіше вдаються в писемному мовленні, зокрема в художніх, публіцистичних, наукових текстах.

Вставними можуть виступати слова:

— *звичайно, зрозуміло, правда, напевно, безперечно, без сумніву, розуміється* та ін., які виражають **упевненість**: *Найліпшими, без сумніву, є психологічні оповідання Валер'яна Підмогильного «Собака!», «Проблема хліба», «Син»* (О. Ольжич)*;*

— *може, може бути, здається, мабуть, можливо,* що виражають **невпевненість**: *Може, живе там сама самота* (Л. Костенко)*;*

— *на жаль, на щастя, на радість, на диво,* які виражають **оцінку висловлюваного**: *Робиться багато, та, на жаль, повільно* (М. Жулинський)*;*

— *кажуть, по-моєму, по-вашому, на думку* (когось), *за теорією* (когось), *на погляд* (когось), які виражають **вказівку на джерело повідомлення**: *На мій погляд, у творах справжнього митця мусить виявлятися той високий ідейно-естетичний ідеал людини, котрий є в житті.* (М. Жулинський)*;*

— *навпаки, по-перше, по-друге, насамперед, нарешті, виходить, виявляється, отже,* які виражають **зв'язок думок, їхній порядок, висновок із попереднього висловлення**: *Виявляється, не безпредметна фантазія — оті мудрі Довженкові діди, що глянули на людство з екрана, то могуття духу народного, людська величавість* (О. Гончар).

Бувають тільки вставними слова *щоправда, крім того, мабуть, по-перше, по-друге, а втім, отже,* у середині простого речення — *однак, одначе, проте.* І, навпаки, **ніколи не бувають вставними** слова *навіть, майже, приблизно, принаймні, все-таки, нібито, мовби, неначе,* тому не виділяються комами.

Вставленими називаються слова і речення, які слугують для розкриття, пояснення смислового значення якогось із членів речення, уточнення його або доповнення новою інформацією: *Всебічний гармонійний розвиток особи, духовних сил суспільства передбачає (навіть можна сказати більше: вимагає) і оволодіння духовно-культурними скарбами, виробленими людством* (К. Волинський)*; Козацьким шляхом і козацьким ходом (пішки) вони мандрували до Полтави* (Л. Череватенко).

Вставлені конструкції використовують переважно в науковому і публіцистичному стилях.

Розділові знаки при вставних і вставлених словах і реченнях

1. Вставні слова і словосполучення виділяються **комою**, якщо стоять на початку чи в кінці речення, й **комами**, якщо стоять усередині речення: *Напевне, все життя він буде мати і радість хлібів, і житній смуток, що перейшов до нього, може, від пращурів — полян* (М. Стельмах). *Ми стали справедливішими до тих, хто з різних причин не мав змоги друкуватися в ближчі, звісно, не такі*

трагічні, але досить драматичні роки (М. Жулинський). *Енциклопедичні інформації, як бачимо, аж надто короткі й схематичні* (Ю. Смолич).

2. Вставні слова і речення, які передають додаткові повідомлення, відокремлюються **дужками** або **тире**: *По-перше, не треба далеко ходити: п'ятнадцять хвилин ходу за лісопарком (у Харкові)* (Ю. Смолич). *Новий слідчий (сумовитий, з блідим нервовим обличчям, тихий такий, дуже інтелігентний з вигляду) чемним і спокійним стомленим голосом проінформував Андрія, що він — Андрій — належить Сергєєву й Великіну* (І. Багряний). *У зв'язку з цим українських (та хіба тільки українських?) письменників раз у раз закликають зосередити свою творчу увагу на темі робітничого класу* (Ю. Смолич). *У моїх романах та повістях — а це мій найперший творчий жанр — я мірою моїх сил намагаюсь глянути ширше і бодай частково взяти участь у відтворенні шляхів молодої української інтелігенції...* (Ю. Смолич). Такі конструкції характеризуються своєрідною спадною інтонацією і промовляються пониженим голосом.

3. Якщо вставні речення вимовляються підвищеним голосом, то вони виділяються **тире**: *У літературному міжгрупів'ї тих літ я йшов з тим колом товаришів, котрі були мені ближчі творчо або й — що гріха таїти — по-приятельському* (Ю. Смолич).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Проблемне запитання

- *Чи однаковою є синтаксична роль виділених слів у поданих текстах.*

І. Диво дивнеє на світі з тим серцем **буває!** (Т. Шевченко)

ІІ. **Буває,** іноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий,
І заспіває... як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодость його,
Витає весело над ним.
Що ж се зробилося з старим,
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що ж, як зробить?
Добре жить Тому,
чия душа і дума
Добро навчилася любить!
Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.
Т.Шевченко

- *Як ви розрізняєте член речення і вставне слово?*

(Якщо в простому реченні, крім граматичної основи, є ще присудок (здається, буває, кажуть, пробачте, ніде правди діти, так би мовити тощо) або підмет і присудок (я знаю, я певен, ясна річ), то такі слова і конструкції, безперечно, вставні, тоді їх треба виділяти комами.)

- *Чи є у вірші Т. Шевченка ще конструкції, граматично не пов'язані з членами речення?* (Бачите; як на те)

2. Сьогодні ми поговоримо про вставні та вставлені конструкції в реченнях.

РОЗВИТОК МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1. **Робота з підручником**
   - *Прочитайте теоретичний матеріал з теми уроку.*
2. **Розподільна робота**
   - *Розподіліть подані слова й сполучення слів за вираженням ставлення мовця до повідомлюваного, записуючи їх у праву колонку таблиці.*

На радість, по-перше, безумовно, бачиш, взагалі, кажуть, авжеж, як на зло, до речі, інакше (коротше) кажучи, за визначенням науковців, погодьтеся, навпаки, можливо, без сумніву, дивна річ, чого доброго, отже, наприклад, якщо можна так висловитись, пам'ятаю.

ГРУПИ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

(праву колонку заповнюють учні)

а) оцінка вірогідності повідомлюваного (упевненість або невпевненість, можливість)	*безумовно, авжеж, звичайно, зрозуміло, напевно, правду кажучи, по суті, без сумніву, слово честі, в усякому разі, бува, здається, здавалося б, трапляється, можливо, як звичайно, як завжди, як водиться* **тощо;**
б) емоційна оцінка повідомлюваного (радість, здивування, обурення)	*на радість, на щастя, на жаль, на біду, на нещастя, грішним ділом, як на зло, як на гріх, дивна річ, чого доброго, нічого гріха таїти, майте на увазі* **тощо;**
в) логічність викладу (зв'язок думок, послідовність)	*по-перше, по-друге..., з одного (другого) боку, до речі, між іншим, таким чином, головним чином, так би мовити, отже, виходить, навпаки, наприклад, зрештою, повторюю, підкреслюю* **та ін.;**
г) способи оформлення думок або висловлення	*взагалі, власне, з дозволу сказати, інакше (коротше) кажучи, іншими словами, крім жартів, можна сказати, точніше, зізнаюсь, якщо можна так висловитись;*

д) джерело повідомлення	*кажуть, по-твоєму, як на мене, на мою думку, за моїми розрахунками, пам'ятаю, за визначенням науковців;*
е) активізація уваги співрозмовника	*бачиш, розумієш, зрозумійте, погодьтеся, послухайте, пробачте (вибачте) мені, пригадайте* **тощо.**

Вставні слова та словосполучення вказують на ставлення мовця до висловлюваної ним думки, передаючи його впевненість, невпевненість, припущення, емоційну оцінку (*безумовно, звісно, мабуть, може, на диво, на радість*), а також означають вказівку на джерело повідомлення (*на мою думку, по-вашому, за висловом*), логічно впорядковують мовлення (*по-перше, між іншим, коротше кажучи*).

Вставні слова та словосполучення на письмі завжди **виділяють комами**.

УВАГА! Вставними не бувають такі слова: *навіть, майже, адже, тож, ніби, нібито, немовби, обов'язково, причому, часом, тим часом, до того ж, приблизно, якраз.* **Лише в ролі вставних уживають слова** *мабуть, отже, а втім.*

Не слід сплутувати слова *отже* (вставне) та *отож* (не буває вставним): *Ти повинен,* ***отже,*** *можеш* (Античний вираз). ***Отож*** *нема потреби про те казати знов* (Леся Українка).

Якщо в простому реченні, крім граматичної основи, є ще підмет і присудок (або тільки присудок), це означає, що просте речення ускладнене реченням вставним. Отже, **вставними можуть бути речення**

двоскладні	односкладні
я певен, я знаю, ти подумай, люди кажуть та ін.	*кажуть, думаю, нам думається, треба сказати, як бачите, уявіть собі, дозволю собі сказати, даруйте на слові* тощо
Все на світі, ***ти знаєш****, відносне* (За О. Забужко).	***Здавалось****, світ увесь заснув* (П. Тичина). *Сміх,* ***кажуть****, віку додає* (Ю. Збанацький).

3. Моделювання «Карти пам'яті»

- *Прочитайте правила в таблиці «Розділові знаки при вставних конструкціях». Номери поданих нижче речень упишіть у таблицю як приклади до правил.*

Розділові знаки при вставних конструкціях

Правила	Речення-приклади
1) **найчастіше вставні слова, словосполучення й речення виділяються комами**	

2) **слова** *проте* **й** *однак (одначе)* **— вставні, коли слова стоять у середині простого речення чи в середині окремої частини складного речення. Якщо на початку речення або частини складного речення — це сполучники, тоді комами вони не відокремлюються**	
3) вставні слова відділяються комами від усіх попередніх сполучників, крім а	
4) після сполучника а кома ставиться тільки тоді, коли перед ним стоїть слово з часткою не	
5) якщо вставні слова вживаються на початку чи в кінці відокремленого члена речення, то вони виділяються комами разом із ним	
6) **виділяються комами вставні словосполучення, які мають форму порівняльного звороту:** *як завжди, як звичайно, як і раніше, як правило, як виняток*, *як на вмисне* **і под.**	
7) два вставні слова відокремлюються одне від одного комою	

1. Як на моє розуміння, то нині — час товариства, нововведень. 2. Особи, які не мають відповідної освіти, але мають достатній практичний досвід, можуть бути, як виняток, залишені на займаній посаді. 3. Правда, може, я сам-таки в цьому й винен.... 4. З борців насміхалася доля, зростала, проте, їх громада. 5. Сонце зайшло, проте ще було видно. 6. І вернеться наша воля, а може, ще й слава... 7. Барвисті ліси на схилах обабіч дороги не тільки не гасли під скісним промінням вечірнього сонця, а, навпаки, розжеврювались ще яскравіше, ніж удень. 8. Певно, не раз тобі доводилося, шановний читачу, вичитувати в критичних статтях та оцінках такі осуди, як: оце місце вийшло вельми поетичне.., або навпаки: у тих віршах нема й сліду поезії. 9. Надвечір, мабуть години о шостій, почався дощ.

4. Дослідження-аналіз. *З'ясуйте, яка інформація в ньому головна, а яка фонова (уведена з метою пояснення, уточнення або доповнення змісту речення).*

І золотої й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль моєї долі молодої (Т.Шевченко).

- *Сформулюйте правило. Прочитайте речення зі вставленими конструкціями. Поясніть, чому вставлені конструкції виділено різними розділовими знаками.*

1. Софія, як любовно називають собор кияни,— найстаріший пам'ятник, золота окраса Києва. 2. Є ж люди на землі — а то б не варто жити,— що крізь щоденний труд уміють і любити, і усміхатись, і мислити, й шукать. 3. Дивлюсь на все спокійними очима (Давно спокійним бути я хотів), І вже не тішить вишукана рима, А біль її шукати — й поготів.

Коментар. Поготів, присл.— тим більше.

Вставлені конструкції виділяються:

□ **комами, якщо вимовляються майже таким самим тоном, як і основне речення;**

□ **тире, якщо вимовляються підвищеним тоном;**

□ **дужками, якщо вимовляються пониженим тоном і різко випадають зі структури основного речення.**

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

1. Пунктуаційний практикум

- *Перепишіть речення, розставляючи, де потрібно, розділові знаки.*

1. Людині суджено не рухатися по колу це зрештою й гаразд. 2. Вибрати потрібне слово то велике вміння і навпаки якщо ви користуєтеся словом неточним то це власне те саме коли б замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися цвяхом. 3. Чого б здається сумувати. 5. Святковим здається вечір коли добре тобі допрацювалося вдень. 6. Як відомо з легендарної історії про всесвітній потоп знаком що його більше не буде стала веселка. 7. Маслинова гілка з нею в дзьобі повернулася голубка випущена Ноєм стала символ миру й спокою.

2. Готуємося до ЗНО. *Виконайте тестові завдання.*

1. Увідповідніть речення й типи вставних конструкцій за вираженням ставлення мовця до повідомлюваного.

1. Указівка на джерело повідомлення 2. Активізація уваги 3. Послідовність викладу 4. Почуття 5. Невпевненість 6. Підсумок висловленого	А Може, справа, яку розпочну сьогодні, для когось теж стане традицією. Б На жаль, не завжди і не все так робиться, як говориться. В Як він може бути... іноді занадто принциповим, а іноді просто безпорадним, як дитина. Тут, по-моєму, непослідовність сили волі. Г Зрештою, щастя — це найважливіший тонус душі. Д Погодьтеся, ми не можемо претендувати на згадку про себе, якщо не зберігаємо пам’ять про своїх пращурів. Е По-перше, хочу подякувати, що знайшли час зібратися разом з нами для проведення семінару

1	2	3	4	5	6
в	д	Е	Б	А	Г

2. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

А Тихе блідо-блакитне море, здається, спить.

Б А, може, я вигадую усе — і то лише дуби побронзовіли.

В Досі дні стояли теплі, сонячні, а сьогодні, мов на гріх, задощило.

Г Можливо, були ми квітками в одному суцвітті чи просто сусідніми днями в спекотному літі.

Д Як відомо, однією з найважливіших ланок у духовному житті кожної нації є видання книг.

3. Яке речення не має вставленої конструкції?

А Осідає чорна ніч білим снігом на хати. Осідає — дивна річ — білизна із чорноти.

Б На плоті поплелися огірки — рідня далека сонцю-гарбузові.

В Вишневий сад (він тільки-но зацвів, данину першу виплативши бджолам), дрімав і снив...

Г Відцвів воронець, облетіли на вітрах маки польові, рано вони зацвітають і швидко гаснуть, зате літо смагляве вже виглядає із-за кучугур.

Д Лишилася у нас, і зовсім це не хиба, глибока шана повсякчас — так! — до святого хліба!

2Б, 3Б

2. Дослідження-спостереження

- *Прочитайте текст. Визначте його стиль і тип мовлення.*
- *Знайдіть у ньому вставні та вставлені конструкції. Яка їхня функція в тексті?*
- *Яким способом утворено час дієслів першого абзацу? (Складним)*
- *Утворіть форму майбутнього часу виділеного дієслова для всіх особових форм* складним і складеним способами.

Складний	*Володітиму, володітимеш, володітиме, володітимемо, володітимете, володітимуть,*
Складений	*Буду володіти, будеш володіти, буде володіти, будемо володіти, будете володіти, будуть володіти*

- *Від якої форми дієслова утворено майбутній час складним і складеним способом?* (Неозначена форма дієслова недоконаного виду)

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підручник: Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. загальн. Середн. Освіти/ О. Авраменко. – К.: Грамота, 2019. – 208 с. https://4book.org/uchebniki-ukraina/11-klass/ukrayinska-mova-11-klas-avramenko-2019

1. Опрацювати тему: Розділові знаки у простих реченнях, ускладнених вставними словами і реченнями (опрацювати лекційний матеріал)

§ 38 (с. 130-133).
2. Виконати: Вправа 451.